

Açık Teizmde İlahi Zamansallık*

 Emine Gören Bayam*

Atıf/©: Gören Bayam, Emine, Açık Teizmde İlahi Zamansallık, Artuklu Akademi, 2021/8 (2), 335-348.

Öz: Bu makale, analitik din felsefesinde Tanrı'nın bilgisi ve insan özgürlüğünün bağdaştırılması meselesinde önemli bir tartışma alanı açan ve temelde Tanrı'nın zamansal ve bilgisel olarak açıklığına işaret eden "açık teizm"de ezeliğin nasıl anlaşıldığıyla ilgilidir. Açık teizm ezeliği, ilahi zamansallık şeklinde yorumlar. İlahi zamansallıkta Tanrı; zamansız bir varlık değildir, zamanın içindedir, geçmiş, şimdi ve gelecek Tanrı için de geçerlidir. Açık teizme göre ilahi zamansızlık yerine bu görüşü kabul etmenin makul sebepleri vardır. Bu çalışmada açık teistlerin ilahi zamansızlığı neden kabul etmedikleri incelenmiştir. Bunun için öncelikle açık teistlerin zaman konusunda kabul ettikleri A-teoriyi nasıl savdukları ele alınmıştır. Daha sonra teizmde temel olan Tanrı'nın zat olması ve eylemde bulunması niteliklerinin ilahi zamansallıkla daha tutarlı olduğu ve zamansızlık kabul edilirse Tanrı'nın bilgisi konusunda bazı anlaşmazlıkların olacağı iddiaları değerlendirilmiştir. Felsefede zaman ve Tanrı'nın nitelikleri gibi iki zor meseleyi içeren bu çalışmada açık teistlerin iddialarının dayanakları irdelenirken temel meselenin; problemlerin ve çözümlerin şekillenmesinde en başta kabul edilen zaman anlayışının etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Açık Teizm, İlahi Zamansallık, İlahi Zamansızlık, A-Teori, Teistik Şimdilik, Doğru Yapıcı Teori.

Divine Temporality in Open Theism

Citation/©: Gören Bayam, Emine, Divine Temporality in Open Theism, Artuklu Akademi, 2021/8 (2), 335-348.

Abstract : This article focuses on how eternity is understood in "open theism", which opens an important area of discussion in the analytical philosophy of religion on the compatibility of the God's knowledge and human freedom, and basically points to the temporal openness of God. Open theism interprets eternity as divine temporality. In divine temporality, God is not a timeless being as in classical theism, he is also in time; and the past, present and future apply to God, as well. According to open theism, there are plausible reasons to accept this view rather than the divine timelessness. This study examines the reasons why open theists do not accept divine timelessness. For this, firstly, how open theists defend the A-theory about time is discussed. Then, the view that God's personality and acting qualities, which are fundamental in theism, are more consistent with divine temporality, and that there are some incomprehensible views about God's knowledge if timelessness is accepted, are evaluated. In this study, which includes two difficult issues such as time and the qualities of God, it is understood that the basic issue covers the fact that the problems and solutions are shaped according to the variable time understandings embraced initially.

Keywords: Open Theism, Divine Temporality, Divine Timelessness, A-Theory, Theistic Presentism, Truthmaker Theory.

Giriş

Teizmde Tanrı'ya atfedilen önemli sıfatlardan biri ezeliçliktir. Ancak ezeliçlik sıfatının nasıl anlaşılması gerektiği, üzerinde uzlaşılabilir bir açıklıkta değildir. Düşünce tarihinde çoğu düşünürce ezeliçlik; "ilahi zamansızlık (divine timelessness)" olarak kabul edilirken özellikle çağdaş dönemde, Tanrı'nın zamanın içinde ezeli ve ebedi olarak sürekli olduğunu ifade eden "ilahi zamansallık (divine temporality)" şeklinde anlaşılmıştır. Bu makale, analitik din felsefesinde Tanrı'nın bilgisi ve insan özgürlüğünün bağdaştırılması meselesinde önemli bir tartışma alanı açan ve temelde Tanrı'nın zamansal ve bilgisel olarak açıklığına işaret eden "açık teizm"de ezeliğin nasıl anlaşıldığıyla ilgilidir.¹ Açık teistler, Tanrı'nın zamansız bir şekilde ezeli olarak kabul edilmesinin bazı teolojik problemlere yol açtığını ve Tanrı'nın zamansal anlamda ezeli olduğunu kabul etmenin daha tutarlı olduğunu iddia ederler.

* Bu makale "Açık Teizm Bağlamında Tanrı'nın Önbilgisi ve İnsan Hürriyeti" (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015) adlı tezinden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı, eminegoren@gmail.com

¹ Açık teizmin ne olduğuyla ilgili bkz. Emine Gören Bayam, "Açık Teizmin Geleneksel Tanrı Tasavvuru ve Süreç Teizmi ile İlişkisi", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 13/25 (2015), 253-269.

Tanrı'nın zamansızlığını ifade eden ezellik kavramı, Batı düşüncesinde Boethius'un (480-524) "sınırsız bir hayata aynı anda ve bütünüyle tam bir hakimiyet"² şeklindeki tanımına dayanır. Bu tanımla klasik teistler, Tanrı'nın zamansız veya zaman-üstü oluşuna işaret eder ve zamanda bulunmayı eksiklik olarak görerek Tanrı'nın mükemmelliğini dile getirirler. Özellikle klasik dönemde Tanrı'nın zamansızlığı; onun basit, değişmeyen, etkilenmeyen, bir mekânda bulunmayan, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten mükemmel varlık sıfatlarıyla birlikte düşünülür. Ancak sadece açık teizmde değil, çağdaş din felsefesinde de Tanrı'ya atfedilen bu sıfatların çoğu klasik anlamıyla kabul edilmesine rağmen, ezellik, ilahi zamansızlık olarak kabul edilmez. Açık teizmin önemli isimlerinden biri olan William Hasker, Tanrı'nın zamansız olduğu iddiasının son dönemlere kadar yaygın bir görüş olsa da son birkaç yılda zayıflamaya başladığını ifade eder.³ Bu durumda sadece açık teistlerin değil, çağdaş analitik din felsefesinin bazı önemli isimlerinin de ilahi zamansallığı kabul ettiği görülür.⁴

İlahi zamansallık anlaşıldığı üzere temelde Tanrı'yı zamanın içinde zamansal görmektedir. Tanrı için de zamansal bir akış söz konusudur, onun için de geçmiş, şimdi ve gelecek vardır ancak Tanrı mükemmel varlık olduğu için o, bütün zamanlarda vardır, süreklidir. Hasker'e göre ilahi zamansızlığı veya zamansallığı anlamak için özellikle Tanrı'nın zamansal varlıklarla ilişki içinde olduğuna dikkat etmek gerekir. Ayrıca ona göre kabul edilebilir bir ezellik anlayışının Tanrı'nın önbilgisi ve özgür irade problemine çözüm sağlaması gerekir.⁵ Aşağıda görüleceği gibi açık teistler temelde zamansal ezellik fikrini bu hususlar üzerine kurmaya çalışmışlardır. Bu makalede; açık teistlerin ilahi zamansallık anlayışını nasıl savundukları ve konuya ilişkin dayanaklarının neler olduğu incelenecektir. Açık teistlerin çalışmalarına bakıldığında, ilahi zamansallığı kabul etmelerinin arkasında bazı iddialarının olduğu görülür. Bu iddialar şu şekilde sıralanabilir:

- (1) Gelecek Tanrı için de açık olduğundan, Tanrı zamansaldır.
- (2) Zat olan ve eylemde bulunan bir Tanrı, zamansız olamaz.
- (3) Zamansız ve değişmez Tanrı her şeyi bilemez.
- (4) Tanrı'ya atfedilen zamansız sezgisel bilgi tutarsızdır.

Bu iddiaların ilki açık teistlerin zamanın ne olduğuyula ilgili kabul ettikleri A-zaman teorisiyle ilgiliyken, diğerleri doğrudan Tanrı'nın nitelikleriyle ilişkilidir. Aşağıda birinci bölümde, ilk iddiayla ilişkili olarak açık teistlerin zaman anlayışının ne olduğu, ikinci bölümde Tanrı'nın zat olmasının ne demek olduğu ve bunun zamanla ilişkisi yani ikinci iddia incelenecektir. Son iki iddia Tanrı'nın bilgisiyula ilişkilidir. Bu nedenle zamansız bir Tanrı'nın bilgisinin nasıl olacağı ve sezgisel bilginin zamansızlığı meselesi de son bölümde ele alınacaktır. Hepsi açık teist olmasa da ilahi zamansallığı savunan çağdaş analitik din felsefecilerinin de görüşleri çerçevesinde konu araştırılırken özellikle bu görüşleri de kullanan açık teistlerin ilahi zamansallığının ne kadar tutarlı olduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Açık Gelecek ve Tanrı'nın Zamansallığı

Ezelilik sıfatı, felsefenin en zorlu meselelerinden biri olan zamanın ne olduğu ile ilgilidir. Zaman konusunda kabul edilen teoriler, doğrudan ezellik sıfatına dair görüşleri de etkiler. Açık teistlerin de Tanrı'yı zamansal anlamda ezeli görmelerinin arkasında onların zaman konusunda kabul ettikleri "A-teori" yani "dinamik zaman teorisi" bulunur. J. Ellis McTaggart tarafından ifade edildiği şekliyle zamanın ne olduğuyula ilgili iki teori vardır: Dinamik teori (A-teori) ve statik teori (B-teori).⁶ Bu iki teori; geçmiş, şimdi ve geleceğin ne tür bir düzen, sıra ya da dizi içinde olduğu hakkında, onların ontolojik yapıları ve birbirleriyle ilişkilerine

² Boethius, *Felsefenin Tesellisi*, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2011), 349.

³ William Hasker, "A Philosophical Perspective", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, ed. Clark Pinnock vd. (Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1994), 127.

⁴ Bkz. Richard Swinburne, *The Coherence of Theism* (Oxford: Clarendon Press, 1977), 218, 223; Nicholas Wolterstroof, "Tanrı Sürekli (Everlasting)", çev. Rahim Acar, *Din Felsefesi Seçme Metinler*, ed. M. Peterson vd. (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 207-217.

⁵ William Hasker, "Concerning the Intelligibility of 'God is Timeless'", *The New Scholasticism* 57 (1983), 171-174.

⁶ Bkz. J. Ellis McTaggart, "The Unreality of Time", *Mind* 17/68 (1908), 458-459; Zikri Yavuz, *Tanrı, Ezellik ve Zaman* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2018), 47-50.

dair farklı iki durumu ifade eder. A-teoride geçmiş, şimdi ve gelecek için bir zamansal akış söz konusudur, burada geçmiş olmak, şimdi olmak ve gelecek olmak bir niteliktir. B-teoride ise sahip olunan bir nitelik yoktur, sadece bir şeyden önce olmak, sonra olmak ve bir şeyle eş zamanlı olmak gibi bir ilişki söz konusudur ve geçmiş, şimdi, geleceğin bütün olayları ontolojik olarak aynı düzeydedir.⁷

Açık teistlerin kabul ettiği A-teoride şimdiki olaylar ve olgular; geçmiş bittiği için gelecek daha gelmediği için onlara göre daha gerçektir. Bu nedenle ontolojik olarak şimdinin düzeyi A-teoride diğerlerinden farklıdır, bizzat yaşanan şey, ontolojik olarak gerçeklik taşıyan şimdidir, geçmiş ve gelecek bu ontolojik değerden mahrumdur. Bu nedenle bu teori bir tür “şimdıcilik” de içerir. Şimdıciliğin farklı türleri olmasına rağmen⁸ açık teistlerin geçmişin artık olmadığı, geleceğin de henüz oluşmadığı ve sadece imkânlar alanı olarak görüldüğü bir şimdıciliği kabul ettiği söylenebilir. Hasker, A-teorinin bizim değişimi ve akışı algılayan tecrübemize daha uygun, zamandaki şeyleri düşündüğümüzde onları en iyi açıklayan teori olduğunu düşünür.⁹ Şimdıcilik bu özellikleriyle açık teistlerin teolojisine de oldukça uygundur.

Ancak görünen odur ki şimdıcilik kendi başına önemli itirazlarla karşı karşıyadır. David Woodruff açık teizmin şimdıciliğini özel görelilik teorisine göre değerlendirdiği çalışmasında, sanılanın aksine zamanın akışının bu kadar kolay anlaşılabilir bir şey olmadığını söyler. Zamanın hareketi fikrinin birçok sorun taşıdığını, zamanın akışının nasıl ölçüleceğinin, akabilen zamanın ne demek olduğunun açık olmadığını ifade eder. Çünkü şimdi; geçmiş ve gelecek arasında uzanma sahip olmayan bir an olarak değerlendirildiğinde boyutları olmayan bu anın nasıl bilineceğinin problemliliği görülür. Hatta ona göre biz anları tek olarak algılamayız, süreç olarak tecrübe ederiz, bizim zaman kavramımızın kuşatmadığı bir uzay-zaman kavrayışı vardır ve bilimin bu konuda katkıları oldukça çoktur.¹⁰ Bu nedenle şimdıciliği kabul edenlerin fizikteki bu teorilerle de yüzleşmesi gerekebilir. Bunun yanında şimdıciliğe yöneltilen diğer bir itiraz geçmiş zamanlı önermelerin “doğrulayıcı”larının ne olduğuyla ilgilidir (*truthmaker objection*).¹¹ Yukarıda ifade edildiği üzere şimdıcilikte ontolojik olarak tek gerçek kabul edilen şimdidir ve geçmiş artık şimdi olmadığından ontolojik olarak da var değildir. Bu durumda geçmiş ile ilgili önermelerin doğruluk değerini belirleyen doğrulayıcılar da artık yoktur. Aslında hem şimdıciler hem de ezeliciler¹² örneğin “Sokrates vardı” önermesinin doğru olduğu konusunda hem fikirdirler. Ancak ezeliciler böyle bir önermeyi doğrulayanın ne olduğu konusunda herhangi bir zorlukla karşılaşmazlar çünkü Sokrates veya şu anda var olan bir şey onlara göre metafizik açıdan eşit bir şekilde gerçektir. Ancak şimdıciliğe göre gerçekte var olan tek şey şimdidir.¹³ Bu durumda geçmişle ilgili önermelerin doğruluk değerini belirleyen doğrulayıcılar da yoktur ve şimdıciliğe yöneltilen en önemli itiraz geçmiş önermelerin doğrulayıcılarının ne olduğuyla ilgilidir.

⁷ Bkz. Dean Zimmerman, “The A-Theory of Time, Presentism, and Open Theism”, *Science and Religion in Dialogue*, ed. Melville Stewart (Malden, Mass.:Wiley Blackwell, 2010) 789-791.

⁸ Açık teistlerin şimdıciliğini değerlendirdiği makalesinde Dean Zimmerman, şimdıcilik hakkında B-teorisine benzeyen ezeli şimdıcilik dışında i-hareketli spot ışığı teorisi (*moving spotlight A-theory*) ve ii-büyüyen blok (*growing blok view of time*) teorilerinden bahseder. Birincisinde geçmiş ve gelecek olaylar sadece şimdiki olaylar olarak dünyanın bir parçası olurlar ve spot ışığının aydınlattığı yer şimdidir. Geçmiş ve gelecek karanlıktadır bu nedenle şimdi gizli bir yerden geliyor gibidir. İkincisinde geçmiş ve şimdiki şeylerin varlığı kabul edilir ancak geleceğin gerçekliği inkâr edilir. Şimdi geçmiş olarak dünyanın toplam tarihine yeni varoluş dilimleri ekler. Her iki teoride de geçmiş ve gelecek şimdiden daha az gerçektir ve onlarda önemli olan “şimdi olmaklık” niteliği yoktur. Onlar bu niteliklerini kaybederler. Zimmerman her iki teoriyle ilgili önemli eleştirilerin olduğunu ifade eder. Bkz. Zimmerman, “The A-Theory of Time, Presentism, and Open Theism”, 793-794. Şimdıcilik hakkında farklı sınıflandırmalar da mevcuttur. Z. Yavuz kitabında modal, solipsist şimdıcilik, dereceli şimdıcilik, çoklu dünyalar şimdıciliği, dinamik şimdıcilik, Lucretianci şimdıcilik ve Ersatz şimdıcilik türlerinden bahseder bkz. Yavuz, *Tanrı, Ezelilik ve Zaman*, 67-97.

⁹ Hasker, “God’s Time”, 4-5 (Hasker yayınlanmamış bu makalesini çalışmamız için göndermiştir.)

¹⁰ David M. Woodruff, “Presentism and the Problem of Special Relativity”, *God in Open Universe: Science, Metaphysics and Open Theism*, ed. William Hasker, Thomas Jay Oord, Dean Zimmerman (Eugene OR: Pickwick Publications, 2011), 99-100.

¹¹ Doğrulayıcı şeyin ne olduğu ile ilgili teori (*truthmaker theory*), metafizikte doğru olan şey ile var olan şey arasındaki ilişkileri inceler. Burada esas mesele doğruluğun varlığa bağlı oluşudur. Örneğin eğer “Kangurular Avustralya’da yaşar” önermesi doğru ise o zaman kangurular Avustralya’da yaşıyordur. Bu teinin en temel versiyonunun Aristoteles’in *Kategoriler*’inde olduğu söylenebilir. Aristoteles’ göre eğer belli bir insan varsa o zaman o insanın var olduğuna dair olan önerme de doğrudur. Önermeyi doğru yapan şey o insanın var olmasıdır. Bir önermeyi doğrulayan şeyin ne olduğu ile ilgili fikirler B. Russell ve L. Wittgenstein’in çalışmalarındaki mantıksal atomculuğun ortaya çıkmasıyla önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Russell’a göre bir önermeyi doğrulayan şey dış dünyadaki gerçekliğe uygun oluşudur. Bu konuda bkz. Nermi Uygur, “Bertrand Russel’in Doğruluk Anlayışı”, *Felsefe Arşivi*,14 (1963) 3-35; Bkz. Jamin Asay, “Truthmaker Theory”, *Internet Encyclopedia of Philosophy* (Erişim 06 Temmuz 2021); Yavuz, *Tanrı, Ezelilik ve Zaman*, 118-123.

¹² Ezelicilik (*eternalism*), şimdici olmayan zaman teorisi olarak B-teoriye dayanır ve geçmiş ve gelecek şeylerin her ikisinin de var olduğunu ifade eder. Ezeliciliğe göre Sokrates gibi şimdi olmayan şeyler ve gelecekte olması düşünülen Mars’taki insan üsleri şu anda mevcut olmasalar da şimdi vardır. Bu görüşte, onlarla şimdi kendimizi bulduğumuz aynı zaman mekân çevresinde olmayabiliriz ancak onlar var olan şeylerdir. Detaylı bilgi için bkz. Nina Emery, Ned Markosian, Meghan Sullivan, “Time”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Erişim 13 Temmuz 2021).

¹³ Asay, “Truthmaker Theory”.

İlk eleştiriye cevap olarak Hasker'in, B-teorinin çağdaş fizikte Einstein'ın özel görelilik teorisi ile desteklenir görünmesine rağmen büyük bir dezavantaja sahip olduğu iddiası ele alınabilir. Ona göre bu teoriyi kabul edenlere göre geçmiş, gelecek ve şimdi sadece bir yanılısamadır. Dört boyutlu uzay zamana göre B-teorinin evreni hiçbir açıdan değişmez. Evrendeki değişim farklı nesne ve olayların zaman boyutunda farklı noktalarda olmasıdır. Bu da asli bir değişim anlamına gelmez. Hasker bu teoride, bizim değişim olarak gördüğümüz şeylerin her birinin kendinde değişmez olan farklı zamansal aşamalar olduğunu söyler. Bu, önce köylerden geçen daha sonra bir orman boyunca ilerleyen ve bir dağın ötesine geçen otobandaki bir yola benzetilir. Yol farklı yerlerde ancak bu yerlerin her bir yerinde yol asla değişmez, asli değişimler dört boyutlu evrende rol oynamaz. Hasker'e göre bu teoriyi kabul etmek insanın farklı değişmeyen zamansal aşamalar içeren zamanlar arası bir birey olduğuna inanmaktır ancak çoğu insan kendisinde özsel değişiklikleri bilfiil tecrübe etmektedir.¹⁴ Bu nedenle Hasker'e göre B-teoridense insanın algıladığı değişime, akışa daha uygun olan A-teoriyi kabul etmek daha doğrudur. Şimdiliği cazip yapan şeylerin başında da bu durum gelir.

Ayrıca Hasker, eğer B-teori doğru kabul edilirse bu dünyadaki bütün kötülüklerin zamansız olarak iyiliklerle birlikte var olduğunu kabul etmek gerektiğini ifade eder. Ona göre özgür irade görüşü gelecek ve geçmiş arasında derin bir ontolojik farkı varsayar. Eğer B-teori doğruysa özgür irade kavramı bir yanılısama olarak boşa çıkar çünkü bu teoriye göre ontolojik farklılık olmadığı için bir veya daha fazla mümkün gelecek de yoktur, tek bir bilfiil eşit derecede geçmişle belirlenen bir gelecek vardır.¹⁵ Bunun yanında B-teoriyi, Tanrı'nın önbilgisinin ve insanın özgür iradesinin varlığıyla uzlaştırmaya çalışan bazı çalışmaların olduğunu da söylemek gerekir. Örneğin Eleonore Stump ve Katherin Rogers gibi din felsefecileri, dört-boyutlu zamanın insanın özgür iradesiyle ve Tanrı'nın önceden her şeyi bilmesiyle bağdaştırılabileceğini düşünürler ve ayrı çalışmalarda bunu 'özel görelilik teorisiyle' açık kılmaya girişirler. Bu durumda geçmiş, şimdi ve geleceğin hepsi vardır ve şimdinin ne olduğu hangi zamanda olduğumuza bağlı olduğundan, ezeli zamansız bir Tanrı için şimdi ve zamansal insanlar için şimdi oldukça farklıdır. Burada zamansız ezeli fikrinin bilimsel olarak desteklendiği de iddia edilir.¹⁶ Ancak Hasker'e göre böyle bir durumda bile Tanrı'nın bir şey hakkındaki bilgisi ya da inancı asla değişmeyeceğinden orada liberteryan özgür iradede bahsedilemez.¹⁷ Özellikle bu özgür irade itirazından dolayı Hasker'e göre ilahi zamansızlığı kabul edenler bile onu dinamik zaman teorisiyle bir şekilde uzlaştırmaya çalışmaktadır.¹⁸

İkinci itiraz yani doğrulayıcının ne olduğu itirazı ise şimdiciyi zorlayan önemli iddialardan biridir. Bu itiraza cevap vermek için şimdici, hem geçmişin şimdi gibi bir gerçekliğe sahip olmadığını korumak hem de geçmiş önermeleri sağlam bir şekilde temellendirmek zorundadır. Bu konuda şimdicilerin öne sürdüğü argümanların bir şekilde eksik kaldığı ve eleştirildiği görülür.¹⁹ Zimmerman bu konuda ateist şimdicilerdense, şimdici olarak açık teistlerin daha makul bir cevabı olduğunu söyler.²⁰ Alan Rhoda da bu tür bir şimdiciğe 'teistik şimdilik' der ve bu şimdiciliğin, doğrulayıcının ne olduğu itirazına diğer itirazlardan daha tatmin edici bir cevap sunduğunu iddia eder. Onlara göre geçmiş hakkındaki önermelerin doğruluğunu sağlayan şey Tanrı'nın onlar hakkındaki bilgisidir.²¹

Teistik şimdiliği anlattığı makalesinde Rhoda, geçmiş kipli önermelerin doğruluklarının temellendirilmesi için doğrulayıcı da aranması gereken bazı özellikleri belirtir. Buna göre doğrulayıcı geçmişteki gerçeğin bir izi ya da etkisi olmalıdır. Geçmiş olumsal olduğu için doğrulayıcı da olumsal olmalıdır. Geçmişteki doğrular asla değiştirilemediğinden geçmiş hakkında doğru olan da hep doğru kalmalıdır (kalıcılık). Doğrulayıcı gerçek, geçmişi diğer tüm olası geçmişlerden ayırmalı (ayrımcılık) ve gerçekliğin, geçmişle ilgili doğru olanın doğru olmaması durumunda olacaktan ne kadar farklı olduğuyla

¹⁴ Hasker, "God's Time", 6-7.

¹⁵ Hasker, "God's Time", 11-12.

¹⁶ Bkz. Eleonore Stump, Norman Kretzmann, "Eternity", *The Journal of Philosophy* 78/8 (1981), 429-458.; William Hasker, "Can Eternity Be Saved? A Comment on Stump and Rogers", *International Journal for Philosophy of Religion* 87 (2020), 137-148.

¹⁷ Hasker, "Can Eternity Be Saved? A Comment on Stump and Rogers", 140. Liberteryan özgür iradede kastedilen şey, önceden belirlenmemiş ve alternatif ihtimalleri olan durumlarda tercih yapmaktır. Bkz. W. Hasker, *God Time and Knowledge*, (Ithaca and London: Cornell University Press, 1989), 136-138.

¹⁸ Hasker, "God's Time", 15-16.

¹⁹ Bkz. Yavuz, *Tanrı, Ezelilik ve Zaman*, 118-127.

²⁰ Zimmerman, "The A-Theory of Time, Presentism, and Open Theism", 803-804.

²¹ Alan R. Rhoda, "Presentism, Truthmakers, and God", *Pacific Philosophical Quarterly* 90 (2009), 41-62.

ilgili bilgilendirici bir tanımlama (açıklayıcılık) sağlamalıdır. Teistik şimdıcilik dışında diğer şimdıcilikleri (Lucretianizm ve türleri, Ersatz şimdıcilik) bu kriterlere göre değerlendiren Rhoda, her birinin önemli sorunlarla yüz yüze geldiğini anlatır.²² Oysa teistik şimdıciliğin tanrı tasavvuru düşünüldüğünde Tanrı'nın geçmiş hakkındaki bilgisinin geçmiş kipli önermelerin doğrulayıcısı olması ona göre daha iyi bir açıklamadır. Teistik şimdıcilik her şeyden önce bir teist tasavvur olarak Tanrı'nın her şeyi bildiğini (*omniscient*) ve zamansal olduğunu kabul eder. Böyle bir Tanrı;

... kipli inançlara sahiptir: O, olmuş olan şeyleri *hatırlar*, oluyor olan şeyi *tecrübe eder* (yani o anda elde eder) ve gelecek şeyleri *umar*. Ayrıca o, asli olarak her şeyi bilendir, gerçekliğin her şeyini tecrübe eder ve onları mükemmel detaylarıyla hatırlar. Böylece olan ve olmuş olan her şey geri dönülmez bir şekilde Tanrı'nın hafızasına geçer.²³

Bir şimdıcilik olarak açık teizmde gelecek, Tanrı için de açıktır yani Tanrı da bu konuda alternatif ihtimallere sahiptir ve geleceğin doğruluk değeri yoktur. Fakat bu, Tanrı için bir eksiklik olarak düşünülmez. Bunun yanında Tanrı'nın geçmiş ve şimdi hakkındaki bilgisi ise yanılmaz ve tamdır. Bu nedenle olmuş olan ve oluyor olan her şey Tanrı'nın hafızasında yanılmaz ve tam bir şekilde vardır. Tanrı zamansal olduğu için şimdi, var olma açısından Tanrı için de tek gerçeklik alanıdır. Şimdiye dair gerçekler Tanrı'da bilfiil bulunuyorken, geçmişe dair şeyler onun hafızasında bilfiil olmasa da tanrılık vasfı gereği kesin ve tamdır. Bu nedenle şimdıcilik doğrusya ve Tanrı varsa, geçmiş hakikatlere dair önermelerin doğrulayıcısı olarak Tanrı'nın hafızası yeterlidir.²⁴

Görüldüğü üzere teistik şimdıciliğin doğrulayıcının ne olduğu itirazına yeterli bir cevap verdiğini kabul etmek için iki şart vardır: Tanrı var olmalıdır, şimdıcilik doğru olmalıdır. Bu iki şeyi daha yolun başında kabul etmeyen bir kişi için bütün bunlar bir şey ifade etmeyebilir. Ayrıca teistik şimdıciliğin bu, doğrulayıcının ne olduğuna dair çözümü bütün açık teistlerce de kabul edilmez.²⁵ Bunun yanında bunlar kabul edilse bile Tanrı'nın geçmiş hakkındaki bilgisinin doğrulayıcı olması eleştirilere açıktır. Özellikle hem Zimmerman'ın hem de Rhoda'nın dikkate alıp savunmaya geçtiği 'açıklama döngüsü' itirazına burada yer verilebilir.

Bu itiraza göre Tanrı'nın bir olayı hatırlaması, o olayın gerçekleşmesinin doğru olmasına bağlıdır ama aynı zamanda o olayın gerçekleştiğine dair doğruluğu da Tanrı'nın o olayı hatırlaması sağlamaktadır. Bu durumda teistik şimdıcilik kısır bir açıklama döngüsüne giriyor gibidir: Olayın gerçekleştiğinin doğru olması Tanrı'nın o olayı hatırlamasına bağlıdır ancak Tanrı da o olayı ancak gerçekleştiyse hatırlayabilir. Rhoda'ya göre bu açıklama döngüsü görünümünün sebebi bir önermenin doğruluk koşulları ile onun doğrulayıcılarının birleştirilmesidir. Bunu daha iyi anlamak için öncelikle doğruluk koşullarının bir önermenin doğru olmasını gerektiren diğer önermeler olduğunu, doğrulayıcıların ise önerme değil, bir hakikat ya da durum olduğuna dikkat etmek gerekir. Doğrulayıcılık bu nedenle önermeler arası bir ilişki değildir daha çok bir önerme (bir doğruluk taşıyıcı/*truth-bearer*) ile ona karşılık gelen bir durum ya da bir gerçek (bir doğrulayıcı) arasındaki karşıt kategorik bir ilişkidir. Doğrulayıcı denilen gerçeklik ya da durum bir önermenin diğer bütün doğruluk koşulları için de doğrulayıcılık fonksiyonu taşır.²⁶ Şu örnek ile ele alınırsa: Geçmiş zamanda gerçekleşmiş bir A olayını ve "A olayı vardı" önermesini düşünün. Teistik şimdıciliğe göre "A olayı vardı" önermesinin doğrulayıcısı Tanrı'nın A olayının gerçekleştiğine dair bilgisidir ya da Tanrı'nın bu olayı hatırlamasıdır. Döngüsellikğin sebebi olarak görünen durum ise "Tanrı A olayının olduğunu bilir" önermesinin A olayı

²² Şimdıcilik türlerine yapılan itirazların burada değerlendirmek makalenin sınırları açısından mümkün değildir. Ancak öyle görünüyor ki şimdıcilik, doğrulayıcının ne olduğu itirazına karşı kendi içinde oldukça tartışmalıdır. Rhoda en uç itiraz olarak B. Russell'in "beş dakika önce argümanı" gibi skeptik senaryoların şimdıcileri oldukça zorlayacağından söz eder. Russell, dünyanın beş dakika önce bu hali nasılsa öyle yaratılmış olabileceği, öncesine dair bildiğimizi sandığımız şeylerin sadece beş dakika öncesinden itibaren beyinde oluşmaya başlamış bir algı olabileceği şeklinde bir şüpheci tez iddia eder. Eğer böyleyse geçmiş hakkında hiçbir gerçekten bahsedemeyiz. Ayrıca geçmişini doğrulayan şeyin belki de en kabul edilebilir açıklaması olarak geçmişten kalan bir *doğru yapıcı* olarak ele alınmasının da Humecu tarzda bir nedensellik itirazıyla karşı karşıya olduğu görülür. Nedensellik kabul edilmezse iz ile olay arasında nedensel bir bağdan da söz edilemez. Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz. Rhoda, "Presentism, Truthmakers, and God", 47-53.

²³ Rhoda, "Presentism, Truthmakers, and God", 53. "Tanrı'nın hafızası" ifadesi ilk bakışta tuhaf görünebilir. Ancak açık teistlerin Tanrı'yı zamansal anlamda ezeli gördüğü dikkate alınrsa hafızası ile Tanrı'nın geçmiş ile ilgili bilgisi kastettiği anlaşılır.

²⁴ Rhoda, "Presentism, Truthmakers, and God", 53-54.

²⁵ William Hasker ile olan kişisel iletişimimizden Hasker'in bu görüşü kabul etmediği anlaşılmıştır. Hasker her ne kadar Tanrı'nın hafızasının tam ve yanılmaz olduğunu kabul ediyor olsa da bir önermenin doğru yapan şeyin ancak o önermedeki durum ya da olayın gerçekleşmesi olduğunu ve Tanrı'nın hafızasının burada bir doğrulayıcı olarak ele alınmayacağını düşünür.

²⁶ Rhoda, "Presentism, Truthmakers, and God", 55.

gerçekte var olmuşsa doğru olacaktır. Bu nedenle doğrulayıcılar ile doğruluk koşulları burada karışmış gibi görünür. “Tanrı A olayının olduğunu bilir” önermesinin doğruluk koşullarından biri “A olayı vardı” önermesinin de doğru olmasıdır. Ancak buradaki doğrulayıcılık bu tür bir önermesel ilişki değildir.

Ayrıca görünürdeki bu açıklama döngüsü sadece teistik şimdiciğin kabul ettiği şekliyle Tanrı'nın geçmiş olaylara dair bilgisinin doğrulayıcı olmasının ötesindedir. Bu, geçmişe dair izlerin doğrulayıcı olarak kabul edilmesinde de görülür. Dün gerçekleşmiş ve bitmiş bir olayın, bilgisayarda bir kaydının olduğu düşünülürse, söz konusu olayın olduğuna dair önermenin doğrulayıcısı bilgisayardaki kayıttır. Bilgisayardaki kaydın olmasını sağlayan şey geçmiş olay, geçmiş olayı doğrulayan şey de bilgisayardaki kayıt, bu tam da söylendiği şekilde bir açıklama döngüsü gibidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli bir ayrıntı şudur: ‘Olayın doğruluğu kayda bağlıdır, kayıt, olayın doğruluğuna’ dersek döngü olur. Burada doğruluk koşullarından birini doğrulayıcı gibi almış oluruz. Çünkü bir şeyin doğru olması önermeseldir. Ama olayın doğruluğu kayda bağlıdır, kayıt olayın gerçekleşmesine denilirse gerçekleşmek ve doğruluk aslında bir döngü oluşturmaz. Sonuçta Zimmerman'ın da işaret ettiği gibi bu tür bir döngüsellik eğer Tanrı'nın geçmişe dair bilgisinde düşünüyorsak diğer bütün izlerde de düşünmek gerekecektir.²⁷ Ancak burada şuna dikkat etmek gerekir. Bir olayın doğrulayıcısı dediğimiz şey, o olayın gerçekleşmesi midir, yoksa o olayın gerçekleştiğini gösteren bir delil midir? Eğer doğrulayıcılığı sadece o olayın gerçekleşmesi olarak anlarsak iz ya da teistik şimdiciği dikkate alırsak Tanrı'nın hafızası doğrulayıcının bir işareti, delili olabilir. Bu nedenle Tanrı'nın hafızasını tartışmalardan uzak bir şekilde doğrulayıcı olarak kabul etmek kolay olmayacaktır.

Bütün bunlarla birlikte şimdici olarak açık teistlerin, şimdiciğe yöneltilen eleştirilere bir şekilde cevap vermeye giriştikleri görülmüş oldu. Burada açık teistler için özellikle zamanın ne olduğu meselesinin metafiziğin kendinde bir problemi olarak ele alınmadığı, onu tanrı tasavvurlarıyla birlikte düşünüp, bu konudaki eleştirileri de bu tasavvurdaki tanrı anlayışıyla değerlendirdikleri söylenebilir. Bu nedenle yukarıda Hasker'in de dediği gibi zaman konusu açık teizmde özellikle Tanrı'nın insanlarla ilişkisi ve özgür irade problemiyle birlikte ele alınarak ortaya konulmuştur. Bu konuda da Tanrı için şimdi, şu anda oluşan şeylerden, geçmiş olmuş ancak artık olmayacak şeylerden, gelecek ise henüz meydana gelmemiş şeylerden oluşur. Bu görüş açık teistlere göre hem daha yaygındır hem de kutsal metinlere daha uygundur.²⁸

2. Zat Olan Fail Tanrı ve Zamansızlık

Açık teizmde ilahi zamansızlığın bir dayanağı olarak A-zaman teorisi yukarıda incelendi. Bunun ötesinde açık teistler için Tanrı'nın zamansal olması Tanrı'nın kendi doğasıyla da ilgili bir durumdur ve bu durumun başında da Tanrı'nın eylemde bulunan bir zat olması gelir. Tanrı'nın zât olduğunu söylemek, Tanrı'nın ilim sahibi ve olaylardan haberdar olduğunu, eylemler icra ettiğini, yaptığı işlerde özgür olduğunu ve kendisinin dışındakilerle ilişki kurabildiğini söylemektir.²⁹ Bütün bu nitelikler teizmin tanrı tasavvurunda önemli bir yerde durur. Teizmde Tanrı, evrenin yaratıcısı ve muhafaza edenidir, zamanın içindeki insanlarla ilgili eylemlerini icra eder, insanları sever, onları iştir, dualarına cevap verir. Yani açık teizmin önemli iddialarından biri olan Tanrı yarattıklarıyla ilişki içerisindedir. O halde “Tanrı zamansızdır” denildiğinde bunu, teizmin Tanrı'ya atfettiği bu sıfatlarla birlikte yeniden düşünmek gerekecektir.

Öncelikle bir şeye “zamansız” dediğimizde tam olarak ne kastettiğimizi sorgulayan Hasker, zamansızlığın, W. Kneale'a atıfta bulunarak, matematiksel nesnelere ve zorunlu hakikatler için kullanıldığını ifade eder.³⁰ Örneğin matematiksel nesnelere düşüncenin nesnelere olarak (*entia rationis*) zamansız bir şimdide tanımlanır ya da bazı kimyasal gerçeklikler de (Hidrojen atomu bir proton içerir gibi) zamansız olarak vardır.³¹ Ancak bu tür şeylerin Tanrı'ya atfettiğimiz anlamda bir zat olma durumları yoktur. Bu nedenle Tanrı'nın zamansız oluşu ile zat olmasını birlikte kabul etme konusunda bazı tartışmaların olduğu görülür.

²⁷ Zimmerman, “The A-Theory of Time, Presentism, and Open Theism”, 801-803.

²⁸ Hasker, “God's Time”, 2.

²⁹ M. Peterson, W. Hasker, B. Reichenbach, D. Basinger, *Akıllı ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2006), 84.

³⁰ William Hasker, “Concerning the Intelligibility of ‘God is Timeless’”, *The New Scholasticism* 57 (1983), 171-173.

³¹ William Kneale, “Time and Eternity in Theology”, *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series* 61 (1960-1961), 97-98.

Bu konuda zat olmak için bir varlığın hangi niteliklere sahip olması gerektiği ve bu niteliklerin hangilerinin o varlığın zamansız olmasıyla uzlaşmayacağını belirlemek önemlidir.

Zat oluş her şeyden önce bir hayata sahip olmayı içerir. Boethius her ne kadar zamansız bir hayatın olabileceğini “sınırsız bir hayata aynı anda ve bütünüyle sahip olma” şeklindeki tanımıyla mümkün görse de bunun ne kadar tutarlı olduğu tartışmalıdır. Çünkü hayata sahip olan bir varlığın eylemde bulunduğu varsayılır. Bu nedenle açık teistlere göre, Kneale’nin dediği gibi “hayat en azından zamanda bazı olayları içermelidir ve amaçlı bir şekilde eylemde bulunmak, hareketin başlamasından sonra ne olacağına dair düşünerek hareket etmektir.”³² Bu da Tanrı’nın zamansız oluşunun makul olmadığı anlamına gelir.

Bunun dışında açık teistlere göre zat olmak için kasıtlı olma, düşünme, karar verme, irade etme ve yapma gibi niteliklere sahip olmak gerekir. Ancak zamansız bir varlığın hatırlaması, tahmin etmesi, düşünmesi, karar vermesi, bir şeye niyetlenmesi ya da kasıtlı olarak eylemde bulunması tartışmalıdır.³³ N. Pike da bu tür niteliklerin zihinsel yeterlilik fikriyle ilişkili olduğunu ve zat olmak için bir zihne veya şuura sahip olmak gerektiğiyle birlikte düşünüldüğünde bu niteliklerin zamansız bir varlığa atfedilmesinin sorunlu olduğunu düşünür.³⁴ W. Craig, zat olma için şuurulluk, kasıtlılık ve kişiler arası ilişki gibi üç kriterden bahsedildiğini ifade eder.³⁵ Ayrıca Tanrı’yı bir zat olarak düşündüğümüzde onun eylemlerinin de zamansız olup olmamasıyla ilişkisi düşünülebilir. G. Ganssle, Tanrı’nın dualara cevap veren, eylemler icra eden ve insanlara vahiy gönderen olmasının onun bir zat olmasıyla ve zat olmasının da doğrudan zamansal olmasıyla ilişkili olduğunu belirtir.³⁶ Bunlara bakıldığında çağdaş din felsefesinde Tanrı’nın zamansal olduğunu söylemek daha kolaydır.

341

Açık teizme göre Tanrı’nın bir zat olarak yaptığı bazı eylemler vardır ki bu eylemleri yapmak için zamansal olması gerekir. Bunların başında cevap verme eylemi gelir. Cevap demek, önce birinin eylemde bulunması daha sonra beklemesi ve bir diğerinin ona tepki vermesi demektir. Bu durumda değişim ve ardışıklık söz konusu olmaktadır. Zamansız bir Tanrı için bu tür bir ardışıklık mümkün değildir.³⁷ Tanrı’nın zamansal olduğunu düşünen N. Wolterstroff, “Tanrı’nın cevap fiillerinin de zamansal olduğunu düşünüyorum” derken, olayın zamansallığının bizzat Tanrı’nın fiilini de zamansal yaptığını iddia eder.³⁸ Buna benzer olarak R. Swinburne, affetme eyleminde de cevap verme gibi bir öncelik sonralık olduğunu, “Eğer P, t’de Q’yu x’i yaptığı için affediyorsa, o zaman Q, x’i t’den önce yapmıştır” diyerek belirtir.³⁹ Tanrı için zamansızlığı düşünenler, kutsal metinlerde bulunan affetme gibi öncelik ve sonralık gerektiren fiiller hakkında da Tanrı’nın ezelde “eğer tövbe ederse cezasını erteleyeceğim, ancak yaparsa cezalandıracağım” gibi şartlı hükümler setine karar verdiğini düşünürler. Ancak Hasker’e göre bu durumda Tanrı kendini sınırlamakta ve yapabileceği iki mümkün durumu düşünmektedir.⁴⁰ Tanrı’nın sadece iki durumu düşünmesi onun özgürlüğü açısından sorun olabilir.

Tanrı’nın zamansal ve zat olmasını gerektiren bir diğer nitelik, fiziksel zamansal evrende eylemde bulunmaktır. Teistler, yeryüzündeki her oluşumu, fiziksel zamansal evrende olan her şeyi ilahi yaratıcı eylemle açıklarlar. Zamansal olan N. Pike, *God and Timelessness* kitabında, dün düz bir arazide bir dağın oluştuğunu düşünmemizi ister. Bu tür oluşumlar teist için Tanrı’nın eylemidir ve teist, Tanrı’nın dağı meydana getirdiğini iddia eder. Ancak Pike, Tanrı zamansız ise bu eylemi dün meydana getiremeyeceğini, böyle bir eylemi yapan failin zamanda bir pozisyonu olması gerektiğini ve zamansız olarak Tanrı’nın zamansal böyle bir şeyi yapmasının düşünülemeyeceğini iddia eder.⁴¹ Bu durumda zamansalcıların asıl

³² Kneale, “Time and Eternity in Theology”, 99.

³³ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 151.

³⁴ Nelson Pike, *God and Timelessness*, (London: Routledge and Kegan Paul, 1970), 177-178, Pike burada sadece bilme eylemini diğerlerinden ayrı tutar, onun zamansız bir şekilde olabileceğini de düşünür.

³⁵ William Lane Craig, “Divine Timelessness and Personhood”, *International Journal for Philosophy of Religion* 43 (1998), 109-110.

³⁶ Gregory E. Ganssle, “Introduction”, *God and Time: Essays on the Divine Nature*, ed. Gregory E. Ganssle, David M. Woodruff (New York: Oxford University Press, 2002), 8.

³⁷ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 155-156.

³⁸ Wolterstroff, “Tanrı Sürekli (Everlasting)”, 213.

³⁹ Swinburne, *The Coherence of Theism*, 228.

⁴⁰ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 157-158.

⁴¹ Pike, *God and Timelessness*, 104-105.

iddiası Delmas Lewis'in de dediği gibi 'bir şeyi meydana getirmek için onunla aynı zamanda olunması gerektiği'dir. İlahi zamansızlığı savunanlar ise bu konuda tersi örneklerin verilebileceğini düşünürler.⁴² Öncelikle meydana getirmek ile doğrudan meydana getirmek arasında bir farkın olduğuna dikkat çekilir. Mesela bir kişinin kolunu kaldırması eylemi gibi aracı ve doğrudanlıktan bahsedilebilir bu durumda aynı zamanda olmak bir gereklilik olarak düşünülebilir. Ama aynı anda olmayan hem de irade edilmenin de söz konusu olduğu bir eylem de mümkündür.

Çağdaş din felsefesinde ilahi zamansızlığı savunanların başında gelen Paul Helm, bu durumla ilgili zamanlayıcısı olan bir merkezi ısıtma sistemini ayarlayan kişinin eylemini örnek olarak verir. Bu durumda daha önceden ayarlanan sistem, o kişinin ayarlamasıyla aynı zamanda olmadan işleyecek, yani ısıtma meydana gelecektir. Bu da aynı zamanda olmasa bile fiziksel evrende eylemde bulunmayı ona göre mümkün kılmaktadır.⁴³ Fakat burada Pike'in örneğini düşünürsek vurgulanmak istenen şey, meydana getirmenin veya yaratmanın onun varlığını başlatmak olduğu söylenebilir. Pike bu durumu "bir şeyi meydana getirmek, onun başlamasını etkilemektir" diyerek ifade eder.⁴⁴ Bu nedenle de bir şeyin başlaması onun zamanda bir pozisyonu olduğu anlamına gelebilir. Yani bir şey yaratılıyorsa o zamansaldır denilebilir. Yaratılmanın yanında Tanrı'nın failliğinin devam eden bir faillik olduğuna da dikkat çeken açık teistler, devam ettirme eyleminin zamansız değil zamansal yani sürekli bir eylem olması gerektiğini ifade ederler. Çünkü devam etmek zamansal bir uzanıma sahip olmak demektir. Tanrı da böyle bir eylemi icra ediyorsa o da zamansal uzanıma sahiptir.⁴⁵

Nihayetinde açık teistler, bir zat olarak Tanrı'nın eylemlerinden cevap verme, fiziksel zamansal evrende eylemde bulunma ve devam ettirme gibi olanların bir şekilde Tanrı'nın zamansallığını gerektirdiğini düşünürler. Bu düşüncelerinin de âlem ile bir ilişki içinde olan ve kutsal metinlerde bulunan tanrı tasavvuruna daha uygun olduğunun altını çizerek. Burada bir taraftan doğrudan kutsal metinlere bakıldığında onları haksız görmek mümkün değildir. Fakat diğer taraftan bu bakışın sonucunda mükemmel tanrı tasavvurunun zarar gördüğü ifade edilebilir. Açık teistler bu konuda mükemmellik anlayışını yorumlamayı seçerek bu durumların Tanrı'nın mükemmelliğine zarar vermediğini iddia ederler⁴⁶ ancak bunu herkesin bu şekilde anlamasını beklemek de mümkün değildir.

3. Tanrı'nın Bilgisi ve Zamansızlık

Teizmde Tanrı mükemmel varlık olduğu için onun bilgisi de mükemmeldir, her şeyi bilendir. Ancak Tanrı'nın her şeyi bilmesi açık teizmde, klasik teizmdeki gibi anlaşılmaz ve hatta açık teizmi açık teizm yapan en önemli şey, onların Tanrı'ya attıkları bu farklı bilgi anlayışıdır denilebilir. Açık teistler, insanın liberteryan anlamda özgür iradeye sahip olması için Tanrı'nın insanın gelecek eylemleri hakkında bir ön bilgiye sahip olmadığını kabul ederler. Böyle bir görüş de temelde açık teizmin şimdiciliğine dayanır. Yani geleceğin şimdi gibi gerçek bir varlığı olmadığından bu konuda bilinebilecek bir şey de yoktur. Bu, Tanrı'nın mükemmelliğiyle de uzlaşır. Tıpkı gelenekte Tanrı'nın muhal olana güç yetirememesi nasıl onun için bir eksiklik olarak kabul edilmiyorsa, gerçekliği olmayan bu nedenle de bilinebilmesi mümkün olmayan geleceğin bilgisine sahip olmamak da açık teizmde Tanrı için bir eksiklik değildir çünkü bu doğrudan Tanrı'nın zamansallığıyla ilgilidir.

Teizmin Tanrı'ya attığı her şeyi kapsayan mükemmel bilgi anlayışı açık teizme göre Tanrı zamansız kabul edildiğinde bazı tutarsızlıklar taşır. Burada Tanrı'nın bilgisi ile zamansız olması arasında açık teistlerin ifade ettiği iki tutarsızlık ele alınacaktır. Bunlardan ilki, her şeyi bilmenin, zamanı ve değişen şeyi de bilmeyi gerektirdiğini bu nedenle zamanı bilmeyenin her şeyi bilen olamayacağıdır. İkincisi; Tanrı'nın bilgisinin sezgisel olmasıyla ilgilidir. Sezgisel bilginin ne olduğu aşağıda açıklanacaktır ancak burada onun; insan bilgisi

⁴² Delmas Lewis, "Timelessness and Divine Agency", *International Journal for Philosophy of Religion* 21/3 (1987), 146.

⁴³ Paul Helm, "Divine Timeless Eternity", *God and Time: Four Views*, ed. Gregory E. Ganssle (Dovners Grove IL, InterVarsity Press: 2001), 52-53

⁴⁴ Pike, *God and Timelessness*, 107.

⁴⁵ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 154-155; Hasker, "Concerning the Intelligibility of 'God is Timeless'", 179.

⁴⁶ Hasker, "A Philosophical Perspective", 132-133.

gibi dolaylı olmadığı, önermelerden çıkarımlanmadığı ve doğrudan olduğu söylenebilir. Açık teistler işte bu sezgisel bilginin zamansız Tanrı'ya atfedilemesini tutarsız bulur.

Önce Tanrı'nın değişmeden ve zamanda olmadan, zamanda olan ve değişen şeyleri nasıl bilebildiği iddiasını ele alalım. İlahi zamansalcılara göre mükemmel bir şekilde her şeyi bilen bir varlık eşyayı da olduğu gibi bilmelidir bu nedenle değişen ve zamanın içinde yer alan eşyayı, zamansız Tanrı'nın bilebilmesi tutarsızdır. N. Kretzmann bunu en basit haliyle "zamanın kaç olduğunu her zaman bilen varlığın değişime konu olduğunu" ve değişen varlığın da zamansal olması gerektiğini belirtir.⁴⁷ Tanrı'nın değişmezliği ve mutlak bilgisi ile ilgili tartışmalar aslında klasik teolojide de vardır. Yani Tanrı'nın değişmeden ya da zamansızlıkla ilgili düşünelsek zamanla hiçbir ilişki kurmadan, zamansal olan şeyleri nasıl tam olarak bildiği eski bir tartışmadır. Klasik teizmde bu tartışmada bir çözüm olarak -Boethiusçu bir zamansızlık anlayışı ile birlikte düşünüldüğünde- Tanrı'nın evrendeki durumu ezeli bir şimdide her anda bildiği, bu nedenle değişime konu olmaksızın değişen şeyleri bildiği kabul edilir.⁴⁸ Ancak değişimin içinde olmadığı böyle bir bilmeyi Kretzmann, kişinin; yazmış, yönetmiş, yapmış, başlatmış ve bin kere izlemiş olduğu bir filme benzetir. Burada bütün detaylarıyla hatırlanan ve her sahnesi mükemmel şekilde zihinde tutulan bir durum vardır ve bu olaylar Tanrı için bir ardışıklık içermez.⁴⁹ Bu nedenle Tanrı'nın bütün bunları bilmesi ancak tümünden, değişmeden ve hatta kipsiz bir şekilde bilme olarak görülebilir. Bu da zamansalcılara göre A. Prior'un dediği gibi zamansız Tanrı'nın bilgisinin zamansız hakikatlerle sınırlanması gerektiğini söylemektedir.⁵⁰

Bir şeyi zamansız hakikatler olarak bilmek onu zamansal herhangi bir ifadeyle sınırlamadan kipsiz bir şekilde bilmektir. Zamansız Tanrı şimdiki şimdi olarak değil ancak ezeli bir hakikatmiş gibi bilebilir. Fakat zamansalcılara göre zamansal kipler olmadan bilinmeyecek şeyler de vardır. Örneğin Prior, "Sınavlar şimdi bitti"yi zamansız bir Tanrı'nın bilemeyeceğini çünkü bu önermenin; "Sınavların bitiş tarihi 29 Ağustos'tan öncedir" ve "Bugün 29 Ağustos'tur" önermelerini bilmeyi gerektirdiğini ifade eder. Eğer ki Tanrı bu önermeleri bilemiyorsa yani zamansızsa o zaman Tanrı her şeyi bilen değildir.⁵¹ Bu aynı zamanda, Tanrı'nın zamana endeksli önermeleri bilip bilmediği tartışmasıyla ilgilidir. Tanrı'nın zamansız olduğunu kabul edenlere göre zaten Tanrı için şimdi diye bir şey yoktur. Hatta Helm'e göre Tanrı şimdi neyi biliyor denildiğinde "her şeyi" demek gerekir çünkü şimdiki bilgi, Tanrı'nın ezeli bilgisinde bizim şimdi olan ana denk gelen bir bilgiyi ifade eder, şimdi bizimle ilgilidir, Tanrı için şimdi yoktur.⁵² Hasker, bu durumda Tanrı hakkında kullandığımız dilin yeniden kurulması gerektiğini mi sorar. Bu durumda ilahi zamansızlık doğru ise inananların Tanrı hakkında söylemeye alışkın oldukları birçok şey artık literal olarak yanlış olacaktır. Tanrı için doğru olan şey, ancak bizim günlük dini ifadelerimizin hepsi ilahi zamansızlık doktrinin süzgecinden geçtikten sonra ortaya çıkacaktır. Tabii asıl problem ona göre dildeki şeyin gerçekliği tam yansıtamaması değildir hatta bu, fizik gibi bazı bilimler için de söylenebilir.⁵³ Fakat sorun daha büyüktür. Tanrı'yı zamansız bir şimdide düşünüp, evrendeki zamansal varlıklarla bir şekilde eş zamanlı görmek felsefi olarak tutarlı mıdır?

Boethiusçu zamansızlıkta, geçmiş şimdi ve gelecek Tanrı için ezeli bir şimdi olduğundan zamansal evren hangi aşamada olursa olsun Tanrı için eş zamanlı gibidir. Stump ve Kretzmann'ın meşhur makalesinde bu konu çağdaş bir şekilde yeniden yorumlanır. Onlar iki ayrı varlığın farklı referans çerçevelerinde birinin ezeli birinin de zamansal olarak eş zamanlı olabileceğini söylerler. EZ-eşzamanlılık (*ET-simultaneity*), dedikleri bu durum Hasker'e göre şu iki soruyu içerir: "Ezeli bir varlık zamanda şimdi olarak nasıl görülebilir? Zamansal bir varlık ezelde şimdi olarak nasıl görülebilir?"⁵⁴ Çünkü bir varlığın zamansal olması onun zamanda bir uzanımına sahip olmasıdır ancak ezellikte hiçbir şey zamansal ardışıklıkta ve uzanımda olamaz.

⁴⁷ Norman Kretzmann, "Omniscience and Immutability", *The Journal of Philosophy* 63/14 (1966), 409-410.

⁴⁸ Boethius'un ezellik anlayışının özel görelilik teorisiyle yeniden yorumlandığı şu makaleye bakılabilir: Stump ve Kretzmann, "Eternity", 429-458.

⁴⁹ Kretzmann, "Omniscience and Immutability", 414.

⁵⁰ Arthur N. Prior, "The Formalities of Omniscience", *Philosophy* 37/140 (1962), 116-117. "Kipsiz hakikatlerle ilgili bkz. Roderick M. Chisholm, Dean W. Zimmerman, "Theology and Tense", *Noûs* 31/2 (1997), 262-265.

⁵¹ Bkz. Hasker, *God, Time and Knowledge*, 160; Prior, "The Formalities of Omniscience", 117.

⁵² Bkz. Paul Helm, "Timelessness and Foreknowledge", *Mind* 84/336 (1975), 517-518.

⁵³ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 162.

⁵⁴ Hasker, *God, Time and Knowledge*, 165.

Aynı şekilde ezeli bir varlık da zamansal bir uzanım ve ardışıklık olmadan total bir şimdide var olur. Bu nedenle ezeli bir varlık zamanda şimdi olamaz. Bu durumda Hasker, her ne kadar söz konusu EZ-eşzamanlılık görüşünün teorik olarak başarılı görünse bile bu tür açmazları olduğunu ifade eder. Burada EZ-eşzamanlılık görüşünün bir taraftan da B-zaman teorisiyle birlikte düşünüldüğüne dikkat çekmek gerekir. Bu durum Hasker'e göre değişimin bir illüzyona dönüştüğü, özgür iradenin temellendirilmediği bir görüş olarak mevcuttur. Nihai olarak, zamansız bir Tanrı'nın zamandaki varlıklarla ilişkisi ve onları bilip bilmeyeceği eski bir tartışma konusudur ve açık teistlerin bu konuda kendi zamansallık anlayışlarına uygun şekilde bu görüşün ve görüşün modern versiyonlarının açıklarını ortaya koymaya giriştikleri söylenebilir.

Bunun yanında ilahi zamansalcılara göre Tanrı'nın bilgisinin sezgiselliğinin de zamansızlıkla çeliştiği yukarıda ifade edilmişti. Sezgisel ilahi bilgidен kastedilen şey, William Alston'un "Does God Have Beliefs?" makalesindeki "divine intuitive knowledge" dediği ve Tanrı'nın önermesel olmayan ve doğrudan olan bilgisidir.⁵⁵ Yani Tanrı insanlar gibi duyu ve önerme gibi herhangi bir şey aracılığıyla değil, inanç veya herhangi bir zihni temsil içermeyen doğrudan sezgisel bir bilmeye sahiptir. Burada bütün mevcudat Tanrı için hazır, bilinen şey doğrudan Tanrı'nın bilincine sunulur. Bu, Tanrı'nın mükemmelliğine ve uluhiyetine daha uygun bir görüş olarak değerlendirilir hatta böyle bir bilgi anlayışı temelde Tanrı'nın zamansız olmasını gerektiriyor gibidir. Çünkü doğrudanlık herhangi bir ardışıklık içermez. Her şey Tanrı'nın zihnine hazır olarak sunuluyorsa orada bir ardışıklık yok demektir. Tanrı'nın bilgisinin mahiyeti hakkında sunulan hatta ilk bakışta oldukça makul ve tutarlı görünen bu görüşe karşı Hasker'in bazı eleştirileri vardır. Görünenin aksine böyle bir doğrudan farkındalık ona göre klasik tasavvurdaki zamansız Tanrı fikriyle uzlaşmaz.⁵⁶ Onun buradaki temel iddiası Stump ve Kretzmann'ın ifadesiyle şudur: "(H) Zamansal şeylerin doğrudan farkında olmak için zamansal varlık olmak gerekir."⁵⁷

Hasker'e göre zamansal olaylar zamanda ve zamansal ardışıklıkla oluştuğu için onları doğrudan farkında olarak bilen, doğrudan tecrübeleyen varlık da zamansal olmalı ve zamansal ardışıklığı tecrübe etmelidir.⁵⁸ Çünkü bir şeyi doğrudan bilmek ona göre onu bilen için "metafiziksel olarak şimdi" olmayı gerektirir. Metafiziksel olarak şimdi, epistemolojik olarak şimdiden farklıdır. Örneğin bir şeyi düşündüğümüzde o şey, bizimle epistemolojik olarak şimdide olabilir ama metafiziksel olarak şimdide değildir. Bu ayrımı gördüğümüz D. Lewis de İngilizcedeki "present" kelimesinin köken itibarıyla bir şey ile veya bir şey boyunca var olma gibi bir lokasyon belirttiğini söyler.⁵⁹ Kısaca burada kastedilenin bir şeyin doğrudan bilgisine sahip olmak için onunla aynı şekilde zamanda eğer ardışıklık durumu varsa ardışıklığa, ezeliyet durumu varsa da ezeliyete sahip olmayı gerektirdiği söylenebilir.⁶⁰

Hasker'in bu görüşünü; onun doğrudan farkındalığı sıradan insani bir algı gibi yorumladığı şeklinde eleştiren B. Leftow ve G. Ganssle, her algının zaman alan bir şey olmadığını bu nedenle de doğrudan farkındalığın zaman almayacağını da düşünülebileceğini ifade ederler. Leftow, insan algısının dolaylı oluşu sebebiyle nedensel bir zincire bağlı olduğunu bu nedenle insanın algısında zamansal bir boşluğun olabileceğini ancak Tanrı için böyle bir dolaylılık söz konusu olmadığından orada bir zamansal boşluk, ardışıklık gibi şeylerin de olmayacağını düşünür.⁶¹ Bu nedenle de zamansız ezeli bir Tanrı Leftow'a göre zamansal varlıkların doğrudan farkında olabilir. Bunun dışında Stump ve Kretzmann'da bu konuda zaman ve mekân arasında bir analogi yaparak Hasker'in düşüncesini eleştirirler. Nasıl ki Tanrı mekânsal olarak aynı konumu paylaşmamasına rağmen mekânsal varlıkları bilip etkiler o şekilde de zamanda olmadan zamansal varlıkları bilip etkileyebilir.⁶² Hasker kendisine yöneltilen bu eleştirilerden ilkinde iddia edildiği gibi

⁵⁵ William Alston, "Does God Have Beliefs?", *Religious Studies* 22/3-4 (1986), 298-299.

⁵⁶ Burada varolan her şeyin doğrudan Tanrı'ya hazır olma durumu aynı zamanda Tanrı ile evren arasındaki aşkınlık fikrine de zarar verebilir. Bu konuda bazı tartışmalar için bkz. Abdulkadir Tanış, "William Alston'da İlahî Bilginin Doğası ve Zaman", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (2019), 437-462.

⁵⁷ Eleonore Stump, Norman Kretzmann, "Eternity, Awareness and Action", *Faith and Philosophy* 9/4 (1992), 475.

⁵⁸ William Hasker, "Yes, God Has Beliefs!", *Religious Studies* 24/3 (1988), 390-391.

⁵⁹ Delmas Lewis, "Eternity, Time and Timelessness", *Faith and Philosophy* 5/1 (1988), 75-77

⁶⁰ Hasker, "Yes, God Has Beliefs!", 392; William Hasker, "The Absence of a Timeless God", *God and Time: Essays on the Divine Nature*, ed. Gregory E. Ganssle, David M. Woodruff (New York: Oxford University Press, 2002), 186-187.

⁶¹ Brian Leftow, "Timelessness and Divine Experience", *Sophia* 30 (1992), 44-47; Gregory E. Ganssle, "Leftow on Direct Awareness and Atemporality", *Sophia* 34/2 (1995), 30-37.

⁶² Stump ve Kretzmann, "Eternity, Awareness and Action", 476-477.

doğrudan farkındalık ile insan algısını karıştırmadığını belirtir. İkinci eleştiri için de Tanrı'nın her yerde hazır olması (*omnipresence*) sıfatını hatırlatarak, mekânsal olmayan bir varlığın mekânı etkilemesinin Kartezyen ruh beden düalizminden kaldığını ancak bunun da -bu makalenin boyutunu aşacak- itirazlara maruz kaldığını anlatır.⁶³ Bütün bunlarla birlikte açık teist olarak özellikle Hasker'in Tanrı'nın bilgisinin doğrudanlığının zamansızlıkla çelişkili olduğu iddiası Tanrı'nın zamansal ardışıklık içinde olan varlıkları ardışıklık içermeyen ezeli bir şekilde nasıl bildiğiyle ilgilidir. Kendisini eleştirenler temelde zamanın ardışıklık içermediği B-teoriyi mümkün görerek durumu irdelemektedirken, Hasker'in zamansal ve şimdici bakışıyla bu problemi onlar gibi anlamasını beklememek gerekir.

Sonuç

Zaman var mı yok mu, varsa nedir? gibi sorular klasik metafizik ve fiziğin temel sorularından biri olarak yerini hep korumuştur. Bu soruyu tamamen dışarda bırakarak Tanrı'nın ezellik sıfatını anlamak kolay olmayacaktır. Bu nedenle ezellik sıfatını anlamak için bir taraftan zamanın ne olduğuyla ilgili diğer taraftan da Tanrı'nın mahiyeti ile ilgili iki büyük yükü sırtlanmak gerekir. Açık teistlerin ilahi zamansallığının ele alındığı bu makalede onları değerlendirmeye çalışırken bu zorluk kendini hep göstermiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi açık teizmin ilahi zamansallığı tamamen A-zaman teorisine bağlıdır. Hatta açık teizm kavramındaki "açıklık" bir yönüyle geleceğin açık olmasına işaret ederken A-zaman teorisine işaret etmektedir. Bu nedenle açık teistlerin hem bu teoriyi hem de bu teori ile birlikte Tanrı'yı zamansal kabul etmeleri konusunda dikkat çekilmesi gereken birkaç husus vardır.

Öncelikle Hasker'in de kabul ettiği gibi tam temellendirilmemiş bile olsa çağdaş fizik B-teoriye daha yakındır. Ancak Hasker'in, Tanrı'nın önbilgisi meselesinde ifade ettiği gibi B-teori doğruysa ve Tanrı için herhangi bir akış yoksa, ezeli bir anda her şeyi biliyorsa, insanın gelecek eylemleri insan için akış içinde olsa bile, alternatif ihtimalleri var gibi görünse de gelecek olan durum, Tanrı'nın o ezeli anda bilgisinde olduğu için liberteryan özgürlük Tanrı tarafından bakıldığında bir illüzyona dönüşüyor denilebilir. Bu nedenle B-teoriye yöneltilen özgür irade itirazı oldukça önemlidir. Ayrıca insanın algıladığı şekilde asli değişimi yok saymak da kolay olmayacaktır. Bunun yanında açık teistlerden Zimmerman ve Rhoda gibi düşünürlerin Tanrı'nın hafızasını bir doğrulayıcı olarak ele alması konusunda şu söylenebilir. Bütün geçmiş ve gelecek önermelerin bir doğrulayıcıya ihtiyacı gerçekten var mıdır sorusu felsefi bir problem olarak hala tartışılır fakat burada özellikle şunu belirtmek gerekir: Bir şeyi bilmek, hatta Tanrı gibi tam ve yanılmaz bir şekilde bilmek bile, doğrulayıcıyı gerçeklik olarak kabul ettiğimizde doğrulayıcı olamaz. Bir önermeyi doğru yapan şeyin, o önermeyi doğru yapan gerçekliği bilmek mi olduğu yoksa bizzat o gerçekliğin kendisi mi olduğu tartışmalıdır.⁶⁴ Burada öyle görünüyor ki teistik şimdencilik bilmeyi bir doğrulayıcı olarak kabul etmektedir. Ancak açık teizmin önemli bir ismi olan Hasker, doğrulayıcının epistemolojik bir duruma değil ontolojik bir duruma karşılık geldiğini düşünür. Bu da açık teistler arasında bu konuda bir uzlaşım olmadığını gösterir.

Tanrı'nın zat olması, eylemde bulunması, kendisine kulluk edilebilir olması, insanlarla bir ilişki içinde olması teizmin Tanrısı için oldukça temel niteliklerdir. Açık teistler, Tanrı'nın bu niteliklerini esas alarak ortaya koydukları teolojilerinde klasik teizmden farklı sonuçlara ulaşmaktadırlar. Bu konuda klasik teizmdeki gibi Tanrı'ya hem bu nitelikleri hem de zamansızlığı atfetmek onlara göre tutarlı değildir. Ancak açık teizmin bunun yerine öne çıkardığı çözümde de Tanrı'yı zamansal ve bilgisel anlamda bir sınırlama söz konusudur. Onlar bu konuda mükemmelliği farklı algılayarak bu sınırlamayı aştıklarını düşünürler de bu tür bir sınırlama klasik teizme göre her zaman bir eksiklik ve Tanrı'ya atfedilmemelidir. Bu konuda kesin bir çözüm sunmasa da çağdaş fizikte B-teori veya blok zaman teori olarak bilinen ve Stump ile Kretzmann'ın makalelerinde Tanrı'nın bilgisiyyle ilişkilendirilen durumun yine de oldukça cazip görüldüğünü söylemek gerekir. Bu tür çalışmalar klasik teizmin sustuğu durumlarda hala konuşabilme umudu içerir fakat denildiği gibi henüz tam olarak kabul edilmemiş teorilere dayanarak da belirsizliğini sürdürür. Son olarak bu makalede konu her ne

⁶³ Hasker, "The Absence of a Timeless God", 186-189.

⁶⁴ Bkz. Enis Doko, *Metafizik'in Temelleri: Analitik Metafizik Giriş* (İstanbul: Mona, 2019), 162-165.

kadar çağdaş analitik din felsefesi bağlamında ele alınmış olsa da mevzunun; derinliği ve evrenselliği gözden kaçırılmazsa daha başka çalışmalara da bizi götüreceği ve bunun önemli bir ihtiyaç olduğu görülecektir.

Kaynakça

- Alston, William. "Does God Have Beliefs?". *Religious Studies* 22/3-4 (1986), 287-306.
- Asay, Jamin. "Truthmaker Theory". *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Erişim 06 Temmuz 2021. <https://iep.utm.edu/truth-ma/#H7>
- Boethius. *Felsefenin Tesellisi*. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2011.
- Chisholm, Roderick M.- Zimmerman, Dean W. "Theology and Tense". *Noûs* 31/2 (1997), 262-265.
- Craig, William Lane. "Divine Timelessness and Personhood". *International Journal for Philosophy of Religion* 43 (1998), 109-124.
- Doko, Enis. *Metafiziğin Temelleri: Analitik Metafiziğe Giriş*. İstanbul: Mona, 2019.
- Nina, Emery- Markosian, Ned- Sullivan, Meghan. "Time". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Erişim 13 Temmuz 2021. <https://plato.stanford.edu/entries/time/#PresEterGrowBlocTheo>
- Ganssle, Gregory E. "Introduction". *God and Time: Essays on the Divine Nature*. ed. Gregory E. Ganssle. David M. Woodruff. 3-18. New York: Oxford University Press, 2002.
- Ganssle, Gregory E. "Leftow on Direct Awareness and Atemporality". *Sophia* 34/2 (1995), 30-37.
- Gören Bayam, Emine. "Açık Teizmin Geleneksel Tanrı Tasavvuru ve Sürec Teizmi ile İlişkisi". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 13/25 (2015), 253-269.
- Hasker, William. *God, Time and Knowledge*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1989.
- Hasker, William. "A Philosophical Perspective". *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*. ed. Clark Pinnock vd. 126-154. Downers Grove IL: InterVarsity Press, 1994.
- Hasker, William. "Can Eternity Be Saved? A Comment on Stump and Rogers". *International Journal for Philosophy of Religion* 87 (2020), 137-148.
- Hasker, William. "Concerning the Intelligibility of 'God is Timeless'". *The New Scholasticism* 57 (1983), 170-195.
- Hasker, William. "The Absence of a Timeless God". *God and Time: Essays on the Divine Nature*. ed. Gregory E. Ganssle, David M. Woodruff. 182-206. New York: Oxford University Press, 2002.
- Hasker, William. "Yes, God Has Beliefs!". *Religious Studies* 24/3 (1988), 385-394.
- Helm, Paul. "Timelessness and Foreknowledge". *Mind* 84/336 (1975), 516-527.
- Kneale, William. "Time and Eternity in Theology". *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series* 61 (1960-1961), 87-108.
- Kretzmann, Norman. "Omniscience and Immutability". *The Journal of Philosophy* 63/14 (1966), 409-421.
- Leftow, Brian. "Timelessness and Divine Experience". *Sophia* 30 (1992), 43-53.
- Lewis, Delmas. "Eternity, Time and Tenselessness". *Faith and Philosophy* 5/1 (1988), 72-86.
- Lewis, Delmas. "Timelessness and Divine Agency". *International Journal for Philosophy of Religion* 21/3 (1987), 143-159.
- McTaggart, J. Ellis. "The Unreality of Time". *Mind* 17/68 (1908), 457-474.
- Peterson, M., Hasker, W., Reichenbach, B., Basinger, D. *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*. çev. Rahim Acar. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.
- Pike, Nelson. *God and Timelessness*. London: Routledge and Kegan Paul, 1970.
- Prior, Arthur N. "The Formalities of Omniscience". *Philosophy* 37/140 (1962), 114-129.
- Rhoda, Alan R. "Presentism, Truthmakers, and God". *Pacific Philosophical Quarterly* 90 (2009), 41-62.
- Stump, Eleonore- Kretzmann, Norman. "Eternity". *The Journal of Philosophy* 78/8 (1981), 429-458
- Stump, Eleonore- Kretzmann, Norman. "Eternity, Awareness and Action". *Faith and Philosophy* 9/4 (1992), 463-482.
- Swinburne, Richard. *The Coherence of Theism*. Oxford: Clarendon Press, 1977.

- Tanış, Abdulkadir. "William Alston'da İlâhî Bilginin Doğası ve Zaman". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (2019), 437-462.
- Uygur, Nermi. "Bertrand Russel'in Doğruluk Anlayışı". *Felsefe Arkiivi* 14 (1963), 3-35.
- Wolterstroff, Nicholas. "Tanrı Süreklidir (*Everlasting*)". çev. Rahim Acar. *Din Felsefesi Seçme Metinler*. ed. M. Peterson vd. 207-217. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Woodruff, David M.. "Presentism and the Problem of Special Relativity". *God in Open Universe: Science, Metaphysics and Open Theism*. ed. William Hasker, Thomas Jay Oord, Dean Zimmerman. 94-124. Eugene OR: Pickwick Publications, 2011.
- Yavuz, Zikri. *Tanrı, Ezelilik ve Zaman*. Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2018.
- Zimmerman, Dean. "The A-Theory of Time, Presentism, and Open Theism". *Science and Religion in Dialogue*. ed. Melville Stewart. 789-809. Malden Mass.:Wiley Blackwell, 2010.

Divine Temporality in Open Theism

Citation/©: Gören Bayam, Emine, Divine Temporality in Open Theism, Artuklu Akademi, 2021/8 (2), 335-348.

Extended Abstract

This article evaluates the divine temporality of open theism. In contemporary analytical philosophy of religion, open theism claims that God has no foreknowledge and that man has free will in the libertarian sense. In open theism, the future is also open to God, and God has no foreknowledge about the future actions of his free creatures. These claims have taken quite a place in contemporary literature. This view of open theism is fundamentally based on their understanding of time. In other words, open theists accept the A-theory and say that only the present has an ontological reality, while the past and the future do not have such a reality. They are truly presentist.

In this study, I firstly discussed the presentism of open theists through examining the aspects of their criticism of B-theory. Hasker, one of the open theists, accepts that the A-theory is more suitable for the change and reality perceived by the human, rather than the B-theory, that the B-theory transforms the change into an illusion and eliminates the free will of the human being. These two criticisms, especially the criticism of free will, have an importance that cannot be underestimated. In addition, open theists Zimmerman and Rhoda think that accepting the omniscient and temporal view of God, which they call theistic presentism, answers an important objection to presentism - the truthmaker objection. And as the truthmaker of past tense propositions, they accept God's knowledge of them. However, since it is an ontological reality that makes a proposition true, knowing something may not be able to function as a truthmaker.

In addition, according to open theism, some attributes which attributed to God are more consistent with divine temporality. For example, if the view of divine timelessness, it is not possible for God to be personal, to act, to conserve everything in the universe, is accepted according to open theism. Because these qualities include temporality and sequentiality. Therefore, both accepting God as a conscious person who is in contact with humans in some way, and regarding him as timeless are highly problematic according to open theism. So, can a timeless being perform a physical action in the universe without being at the same time as it? According to open theism, initiating an action is in itself a temporal thing, although some divine timelessnessists think it is possible.

In addition, according to open theism, if God knows everything, he also knows time and beings that change over time. However, knowing the time may require being in time, knowing the changing may require changing. In this case, God's timelessness may contradict his omniscience. Moreover, the nature of God's knowing is not like man's knowing. Man has a propositionally indirect cognition through sense. Since God is a perfect being, it would be a lack for him to know through something. For this reason, As W. Alston claims in his article "Does God Have Beliefs?", God has a direct intuitive knowledge. Open theists claim that to have such a direct knowledge of being requires being temporal, like the realm of being. Because in order to know something directly, it must be 'metaphysically present'. When we think of someone in the past, that person may be epistemologically present for us, but not metaphysically present for us, it actually requires being in the same present.

However, the divine atemporalists have tried to somehow respond to these views of the open theists, since they see God as timeless and eternal, and because they see God as capable of intervening in timeless beings in a timeless way. If we evaluate these claims of open theists and the answers given, we can reach the following conclusion. Open theists develop all their interpretations according to A-theory. According to this theory, time is real and flows for God too. In this case, there is no foreseeable future for God either. If God is conceived like this, that is, if God is temporal, the idea of the God of theism and religion will be more consistent. In this regard, I can say that open theists are right to some extent. In this way, they try to make the God of theism and religion more understandable. However, the attribute of perfection, which they see indispensable for God, is also damaged. It is fair to say that open theists seem to develop a new interpretation of perfection. Because time is in flux, the future does not have an ontological reality, and it is not a deficiency that God does not know it. However, despite this interpretation, it should be noted that the claims of open theists are quite controversial in contemporary analytical philosophy of religion.